

Дем'ян Гарт

Дем'ян Гарт

**СВІТОГЛЯД
УКРАЇНСЬКОГО
ВОЇНА**

Київ

markobook

2026

ЗМІСТ

Поняття нації та її життєвого простору	6
.....	
Нематеріальний вимір — система смислів	12
.....	
Навіщо нації усвідомлювати свій простір	14
.....	
Коріння кровно-духовної спільноти	16
.....	
Критерії належності	19
.....	
Економічна єдність нації	22
.....	
Оптика героїчного і трагічного в українській історії	41
.....	
Сила союзів: Інтермаріум	49
.....	
«Тисячолітня війна»	54
.....	
Зневага до смерті	63
.....	
Чесноти та якості українського воїна	69
.....	
Війна як норма життя	79

МОЛИТВА УКРАЇНСЬКОГО ВОЇНА

Україно,
Свята Мати Героїв,
зійди до серця мого,
прилинь бурею вітрів кавказьких,
шумом карпатських ручаїв,
боїв славного завойовника батька Хмеля,
тріумфом і гуком гармат революцій,
радісним гомоном Софіївських дзвонів.

Нехай душа моя в тобі відродиться,
славою твоєю опроміниться,
бо ти, Пресвята, все життя моє,
бо ти все щастя моє.

Задзвени мені брязкотом кайданів,
скрипом шибениць в понурі ранки,
принеси мені зойки катованих
у льохах, у тюрмах і на засланні.

Щоб віра моя була гранітом,
щоб росла завзяття міць,
щоб сміло йшов я в бій,
так, як ішли герої за тебе, Свята,

за твою славу,
за твої святі ідеї,
щоб помстити ганьбу неволі,
потоптану честь, глум катів твоїх,
невинну кров помордованих дітей твоїх,
величну смерть героїв української нації
і тисяч інших незнаних нами,
що їх кості порозкидані або тайком поховані.

Спали вогнем життєтворчим
всю кволість у серці моєму,
страху нехай не знаю я,
не знаю що таке вагання.

Скріпи мій дух, загартуй волю,
у серці замешкай моєму.
Зрости мене до ясних чинів.
У чинах тих хай знайду я смерть,
солодку смерть у муках за тебе.
І розплинуса в тобі,
і вічно житиму в тобі,
Відвічна Україно!
Свята! Могутня! Соборна!

ПОНЯТТЯ НАЦІЇ ТА ЇЇ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ

Ідеологія визначає вектор будь-якої діяльності людини — навіть тоді, коли ми заперечуємо її вплив. Набір уявлень про світ та про те, як у ньому все влаштовано і взаємодіє, формує цілісну систему світогляду людини, яка визначає її поведінку. Саме те, що закарбоване у свідомості людини, зрештою визначає і ефективність виконання бойового завдання, і ймовірність виживання. Парадоксально, але зневага до смерті, яку ми, бійці бригади «Любарт», культивуємо (це відображено навіть у символіці нашого підрозділу), гартує волю і збільшує шанси вижити та виконати завдання ефективно. На чому заснований такий принцип — йтиметься далі в цій книзі.

6

Нація та військо у часи війни — це одне ціле. Ми об'єднані однією метою. І чим чіткіше кожен з нас розуміє цю мету, тим швидше ми досягнемо її. Нам важливо однаково розуміти, хто ми, що нас об'єднує, чого ми прагнемо та як має мислити і що робити кожний член нашої спільноти. Ми повинні вкладати однаковий зміст у визначення понять, щоб стати монолітом.

Отже, почнемо з базового. Нація як надродина — це точне означення соціальної реальності: велика, історично сформована спільнота людей, яка має спільну пам'ять, мову, культуру, звички взаємодії та уявлення про майбутнє. Це єдиний

організм, народжений не з паперових актів і не з випадкової географічної близькості, а з тривального історичного досвіду «бути разом», де зв'язок між людьми ґрунтується на спільному сприйнятті приналежності і у справах, і в сенсах. У цьому смислі нація — це надродина, саме так її інтуїтивно відчуває воїн: як спільність, об'єднана історією, долею та спільним домом, заради чого мають сенс дисципліна, праця і ризик.

Арістотель колись зауважив, що громада (місто-держава — поліс) починається з родини. Але такі «надродини» бувають різними. Варварські об'єднання — потужні імперії або нестійкі племінні союзи — це масштабовані родини, де деспотична влада батька патріархальної сім'ї розширюється на всю величезну спільноту, де немає місця для особистої свободи. Натомість еллінські поліси — це об'єднання родин, яке передбачає політику — відкрити взаємодію вільних громадян — глав сімей. Варвари не мають свободи ані у своїх родин, ані в державі; елліни плекають свободу, залучені до управління своїм полісом. Ми будуємо Україну саме як європейську надродину, де кожен українець — не підданий, а вільний громадянин, який будує і захищає свою націю.

Під життєвим простором ми розуміємо сукупність умов, у яких нація може відтворювати себе — біологічно, культурно, політично й економічно. Цей простір має дві опори:

- матеріальну (територія, демографія, ресурси, інфраструктура, безпека);
- нематеріальну (мова, пам'ять, цінності, символи, право, довіра, ритуали, цифрове середовище). Це робить нас «уявною спільнотою» — не вигадані,

а такі, що тримаються на здатності уявляти себе єдиним «ми» поза спектром особистих знайомств [1]. Ця здатність з'являється не сама по собі, а через повсякденні практики — від читання спільною мовою до участі в однакових обрядах і державних інституціях [62][23].

У географічному сенсі життєвий простір — це не лише квадратні кілометри і кордони. Людина живе у «просторі пережитого»: місця і ландшафти набувають значення через досвід, мову та імена, якими ми їх називаємо [71]. Коли ми кажемо «наш степ», «наша ріка», «наш храм» — ми фіксуємо вузли ідентичності, де матеріальне та нематеріальне сплітаються. Назви — це не прикраси, а «якірні точки» пам'яті: хто дає назву, той формує карту. Саме тому боротьба за топоніміку, мову освіти та канон свят — це не порожні символічні дрібниці, а робота зі смисловими межами простору.

Матеріальний вимір — це, по-перше, територія з гарантованою безпекою та правом на захист. Без монополії на легітимну силу (армія, суд, карна система) немає стабільного відтворення жодної спільноти; це «несучі конструкції» життєвого простору нації. По-друге, це інфраструктура: засоби зв'язку — дороги, вокзали, пошта, телефон, телеграф, інтернет; енергомережі, школи, лікарні, університети, музеї, бібліотеки, архіви і сховища даних; зони обміну і спілкування — ринки, базари, торговельні центри та театри і розважальні центри. Вони з'єднують розсіяні осередки життя в єдину систему циркуляції людей, знань і товарів. По-третє, це демографія — не «сухі цифри», а реальні покоління, в яких закріплюються мова та звички взаємодії.

Корисно мислити матеріальний простір «метриками доступу»: відстань вимірюється не кілометрами, а часом, ризиком і ціною. Міст, який скорочує дорогу до школи з 90 до 15 хвилин, буквально «насуває» край околиці ближче до центру; лікарня чи бібліотека робить «густішою» тканину простору. Так само й укріплена громада на прикордонні — це не лише КПП та гарнізон; це школа, хор, футбольне поле, ярмарок — постійні «насоси» культурного й економічного життя, що підтримують тиск усередині системи. Без таких насосів край «висихає» — і тоді будь-яка чужа мова чи адміністрація лягає на нього, як вода в порожнину.

Аналітики націоналізму підкреслювали, що модерні нації постали разом з новітніми системами зв'язку (регулярна пошта, телеграф, телефон), масовою освітою, національною (державною) наукою, стандартизованою мовою і мобільністю — тобто з твердою матеріальною опорою інституцій [23] [18].

Нації існували здавна. Слово *natio* «нація» — латинське й означає єдиний політично структурований і культурно однорідний соціум. Нерідко *natio* протиставляли *gens* — «роду, племені» та грецькому *ἔθνος* і *πλῆθος* — «народу» і «натовпу, людності». Поняття *natio* римляни почали прикладати до себе хіба що в епоху пізньої античності, коли *Rex Romana* занепадає і на його теренах з'являються нові впливові актори — представники різних *natio* і *gens* — готи, вандали, франки, бургунди тощо. Раніше, в епоху Республіки й розквіту Імперії, римляни протиставляли різні *nationes* своєму громадянському колективу — *civitas* — міській громаді, полісу (*πόλις*) і місту Риму (*urbs Romae*). Якщо шукати відмінності між *natio* і *civitas*, можна

сказати, що для першого типу спільнот характерні мовно-культурна єдність і спільність історичної долі, для другого — ще більшого значення набувають інституційна структурованість, політико-правова згуртованість і локальність. *Natio* може мандрувати, *civitas* — ні.

У європейському Середньовіччі держава була власністю монархів і династій. Тодішні політичні інститути лише накладалися на мережу громад (*nationes*) та міст (*civitates*). Сама нація в ті часи була елітарною: вона не включала до свого складу простих людей. Наприклад, Марсілій Падуанський на початку XIV століття в трактаті «Захисник миру» («*Defensor Pacis*») висунув ідею *legislator humanus* «народ-законодавець», але під народом він розумів лише шляхту, священників і заможних городян — банкірів, купців і бюргерів. Міський та сільський люд (плебс) залишався поза межами нації. Проте на схилі високого Середньовіччя формується модель модерної держави. Її концепт повільно, століття за століттям наповнюється національним змістом, готуючи ґрунт для того, щоб держава нарешті стала спільною справою всього народу.

В епоху Просвітництва і романтизму у багатьох мислителів і митців — від Гете і Гердера до Монтеск'є і Локка — виникла сподівання урівняти націю і державу. Після революції в найрозвинутішій державі Європи, Франції, на практиці реалізується проєкт уніфікації й егалітаризації, що сприяє модерному націотворенню.

Так народилася модерна нація — егалітарна спільнота. Це спільнота рівних — вона базується на ідеї рівності всіх громадян перед законом,

незалежно від походження, освіти, статусу, релігії тощо. Тут творцями національних ідей виступають інтелектуали, але справжньою силою вони стають тоді, коли їх приймає і втілює в життя весь народ. Окрім сімейних переказів, які людина засвоює з дитинства, національний міф закріплюється в ній через школу та армію, адже школа тепер — обов'язкова, а армія — загальна. Модерна нація — це політична спільнота, де кожен громадянин активно залучений до соціального й політичного життя країни та разом з іншими переосмислює «національну» минувшину та майбутнє. В українських землях часів Великого князівства Литовського та Речі Посполитої «нацією» вважали тільки шляхту. Це був закритий клуб правлячого класу. Шляхта, плекаючи політичний патріотизм, чітко усвідомлювала та вирізняла свою етнічну і конфесійну належність. Український шляхтич-католик, політичний діяч і мислитель Станіслав Оріховський-Роксолан так і казав про себе і собі подібних «*Gente Ruthenus, natione Polonus*» — «із роду русин, нації польської». Так ідентифікувала себе шляхта руського (українського) походження. Містяни тоді жили своїм закритим життям, замкнені нормами магдебурзького права в межах своїх самоврядних міст («*intra muros*»). Вони навряд чи мали спільну станову свідомість, не кажучи вже про свідомість національну. Навіть у ранньомодерній козацькій державі Війська Запорозького «козацькі канцеляристи» — автори «козацьких літописів» — писали про «козацьку» або «козацько-малоросійську» націю. Звичайних людей — селян та міський плебс — до нації тоді ніхто не включав. Так бачила світ інтелектуальна еліта і в XVI–XVII, і в XVIII століттях. І лише впродовж XIX — початку XX ст., під час Українського відродження, почала

народжуватися модель модерної (масової) нації, яку ми знаємо зараз, де кожен українець, незалежно від його стану, є її частиною.

Модерне націотворення в інших країнах Європи не набагато випереджало українське. Наприкінці XIX століття селянин в Анжу, Бретані чи Провансі не поспішав називати себе французом. Схожа ситуація була і Польщі. Коли 5 листопада 1916 року в зоні німецької окупації проголосили Регентське королівство Польське, на теренах колись російського Царства Польського, серед простолюду це викликало ледь не паніку. Селяни боялися, що поява «держави поляків» — тобто держави панів — означатиме поновлення кріпацтва. Для них «поляками» — була лише шляхта, а себе вони вважали просто «хлопами» чи «посполитими».

НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ ВИМІР — СИСТЕМА СЛІСЛІВ

12

Ядро нематеріального (духовного) виміру життєвого простору нації складається з таких елементів, які роблять нас єдиними:

Мова — носій колективної пам'яті та «фабрика сенсу». Саме через мову стають єдиними школи, суди, армія, наукове і публічне спілкування. Вона перетворює розрізнених людей на спільність [1] [18].

Пам'ять та «якірні точки» — це наші спільні дати, пантеони героїв, місця пам'яті, які утримують

зв'язок між поколіннями, щоб ланцюг історії не розірвався [53].

Право й цінності — правила співжиття, що роблять довіру раціональною поведінкою, а не сліпою вірою.

Ритуали та символи — повторювані дії, в яких абстрактні норми стають відчутними: присяга, похідний спів, державні церемонії, емблеми підрозділів тощо.

Культурні практики — від кухні до пісні, від шашликів на подвір'ї та гри в шахи в парку до спільних читань. ЮНЕСКО називає це «нематеріальною культурною спадщиною» і наголошує: вона живе лише там, де передається у практиці, а не в музеї [72].

Нематеріальний простір має властивість «накладатися» на географічні мапи, створюючи культурні кордони й «поля сили». У межах такого поля довіра поширюється швидше, правила зчитуються однаково, а символи — зрозумілі з півслова. Коли ж поле рветься — виникають «зони тертя»: нерозуміння законів, конфлікт норм, спокуса чужого права. Саме тому для воїна мовно-культурне середовище — не тло, а фактор боєздатності підрозділу: воно мінімізує «шум» у взаємодії, пришвидшує ухвалення рішень і підвищує стійкість у стресі (ширше — у розділі «Чесноти та якості українського воїна»).

Матеріальне та нематеріальне перебувають у постійному зв'язку. Дорога, що з'єднала два містечка, одразу породжує нові практики — ярмарок, спільну шкільну лігу, фестиваль; а ці практики підвищують попит на освітні та культурні інституції,

які, своєю чергою, закріплюють мовні стандарти й правові процедури. Працює і зворотний бік: коли зникає спільна мова школи — падає якість права; коли слабшає право — зростає ризик, і дорога з безпечної «артерії» перетворюється на «небезпечну зону». Соціологи описували такі процеси, як перехід від «спільнот комунікації» до «спільнот мовчання». Там, де люди замикаються в собі і починають мовчати, щоб «не вскочити в халепу», швидко тане й економіка та обороноздатність [18].

Отже, будувати простір — означає одночасно працювати на двох фронтах: зводити мости, школи, архіви і, паралельно, плекати мову, право, ритуали та інше.

НАВІЩО НАЦІЇ

УСВІДОМЛЮВАТИ СВІЙ ПРОСТІР

14

1. Щоб знати межі відповідальності. «Наше» — це не лише те, що любимо, а те, за що відповідаємо. Коли межі не усвідомлені, їх визначають чужаки — і тоді «нашими» раптом стають чужа школа, чужий суд, чужий новинний порядок денний.
2. Щоб мати стратегію. Усвідомлення меж дозволяє планувати — де укріплювати кордони, де насичувати простір своєю культурою, як захищати «тонкі місця» національної єдності, що легко рвуться. Теоретики націй наголошували: модерна держава — це фабрика стандартиза-

ції, вона створює правила. А правила діють там, де є чітке розуміння нашого «ми» і мапа спільних завдань [23].

3. Щоб уникнути асиміляції, не впадаючи в ізоляцію. Усвідомлений простір не забороняє контакти зі світом; він просто забезпечує «фільтри» — ми запозичуємо, не втрачаючи себе. Тут працює правило ЮНЕСКО: спадщина жива, поки її практикують, а не просто «поважають» [72].
4. Щоб підвищити «щільність довіри». Довіра — це енергія, яка наповнює інституції. Вона тримається на зрозумілих правилах гри й передбачуваності реакцій. Коли «абетка» норм спільна, нам не потрібно витратити час і сили на зайві перевірки чи підозри. Витрати на взаємодію падають, а спільна ефективність — зростає. У нації, де довіряють одне одному, будь-яке рішення втілюється в життя швидше й точніше [18].
5. Щоб плекати довгу пам'ять. Пам'ять — це не альбом старих фото, а інструмент майбутнього. «Місця пам'яті» — від кургану до меморіалу — працюють як трансформатори напруги між минулим і майбутнім [53].

У щоденному житті бути «нацією-надродиною» — це просто поводитися як господар у власному домі. Це право називати речі своїми іменами, говорити до дітей рідною мовою, вимагати якості від своїх інституцій, святкувати свої свята, читати свої книжки. Це право будувати власні мости й запрошувати інших пройти ними як гостей, а не терпіти їх як самозванних адміністраторів. Тут немає ксенофобії й ворожнечі до світу. Це елементарна гігієна простору. Ми ж у власному домі ми визначаємо, що є кухня, що — дитяча, і за якими правилами живе родина.